

А.І. Гінько (ДУА “Гімназія № 7 г. Віцебска”)

РЭАЛІЗАЦЫЯ АСНОЎНЫХ ФУНКЦЫЙ ДЗІЦЯЧАЙ ЛІТАРАТУРЫ Ў КАЗАЧНЫХ АПОВЕСЦЯХ ПЯТРА ВАСЮЧЭНКІ “ЖЫЛІ-БЫЛІ ПАНЫ КУБЛІЦКІ ДЫ ЗАБЛОЦКІ”

Ключавыя словы: геданістычная, выхаваўчая, гнасеалагічная, кампенсаторная функцыі дзіцячай літаратуры.

У апошні час ва ўсім свеце адзначаецца памяншэнне цікавасці дзяцей школьнага ўзросту да чытання. У Беларусі праблема попыту на беларускамоўную дзіцячую кнігу стаіць яшчэ больш востра. З аднаго боку, не чытаюць. З другога боку, не так многа сёння можа сучасная беларуская літаратура прапанаваць. І пачынаць вырашэнне гэтай праблемы неабходна з напісання высакакасных, “чытабельных” твораў для дзяцей.

У сучаснай беларускай літаратуры адным з тых майстроў слова, хто імкнуўся да вырашэння гэтай праблемы, з’яўляецца наш зямляк з Полаччыны, вядомы беларускі літаратуразнаўца і пісьменнік Пятро Васючэнка, пражыць якому на нашай Зямлі, на жаль, лёс адвёў не так і многа гадоў. У 2003г. выйшла ў свет выданне, якое без сумнення можна лічыць адной з самых цікавых з’яў сучаснай беларускай літаратуры. “Жылі-былі паны Кубліцкі ды Заблоцкі” [1] – гэта збор казачных аповесцей пра двух надзвычай каларытных сябрукоў, шляхцокоў (усяго каля дваццаці гісторый, адносна невялікіх па сваім памеры, у якіх паны кожны раз трапляюць у цяжкае ці бязвыхаднае становішча праз сваю ляноту, пыху ці незадачлівасць).

Пятру Васючэнку ўдалося стварыць дзіўны свет – свайго роду нейкі варыянт універсальнага беларускага міфа, у якім пераплятаюцца старадаўнія плутоўскія раманы, сучасны літаратурны фальклор і літаратурная пародыя. Акрамя цікаваці і захаплення, якія выклікае гэта кніга, збор казачных аповесцей адметны сваёй жанравай спецыфікай, моўнымі асаблівасцямі, а таксама сапраўдным прыкладам рэалізацыі ў мастацкіх творах асноўных функцый дзіцячай літаратуры.

Найважнейшай функцыяй дзіцячай літаратуры з’яўляецца геданістычная (забаўляльная), якая прыносіць асалоду, далучае чытача да творчасці мастака. Не зацікавіўшы дзіця, немагчыма яго ні развіваць, ні выхоўваць. Яшчэ старажытныя грэкі адзначалі асаблівы, ні на што не падобны эстэтычны характар асалоды і адрознівалі яго ад цялесных задавальненняў. Гэта асалода адмысловага роду – духоўная, якая суправаджае і афарбоўвае ўсе функцыі мастацтва. У казачных аповесцях “Жылі-былі паны Кубліцкі ды Заблоцкі” дастаткова шырока і поўна рэалізуецца геданістычная функцыя літаратуры. Твор поўны дзівосных

алегорый, у прамым і пераносным сэнсе “задушвае” непадробным гумарам ды самавітай аўтарскай іроніяй.

Гэты твор можа зацікавіць дзетак-беларусаў сваім сюжэтам, учынкамі і рознымі забаўляльнымі момантамі: калі паны з’елі свае боты; шукалі службу; збіраліся на рыбу і злавілі Кіта Велярыба; выседжвалі яйка ад Куры Шчабяттуры, а з яйка вывелася куранятка з хвастом, як у пеўня, бычынымі рагамі і свінячым лычом; хадзілі на паганага Цмока ваяваць і інш. Пакуль прачытаеш твор да канца, дык і пашкадуеш тых недарэкаў, і сімпатызаваць ім пачнеш. Бо пры ўсіх іх недахопах паны ў казках – людзі неблагія, маюць надзвычай шырокую натуру.

Здаўна выхаваўчая функцыя літаратуры лічыцца адной з найважнейшых. Але, зразумела, у творы не павінна быць залішне прамой дыдактыкі, якая заўсёды зніжае мастацкія вартасці твора. У добрай дзіцячай літаратуры дыдактыка ўплецена ў само апавяданне.

У гэтым гэтага твора, падцвельваючы з панскага невуцтва ды гультайства, аўтар адначасова падкрэслівае ў сваіх героях такія рысы, як кемлівасць, упартасць, сапраўдную прыроджаную шляхетнасць і глыбокае разуменне жыцця. “Поспех” паноў заключаецца ў тым, што пісьменнік здольны стварыць каларытных, забаўных галоўных герояў, якія трапляюць з прычыны сваёй шляхецкай пыхі ў розныя дзіўныя прыгоды: то яны сустракаюць Куру Шчабяттуру, якую просяць знесці незвычайнае яйка і самі яго выседжваюць, то вырашаюць з’есці свае боты, то наймаюць службу, каб мух адганяла... Усе гэтыя авантуры заканчваліся не сказаць каб вельмі трагедыйна. Аўтар як бы шкадуе і нават любіць сваіх пацешных шляхціцаў. І галоўныя героі пасля чарговай няўдачы зноў пачыналі выдумляць, што б гэта такое зрабіць, каб смачна есці, але не прыкладаць рук да працы.

Калі ж мы жадаем чагосьці дасягнуць, то павінны настойліва і ўпарта працаваць, а не спадзявацца на цуд. Безумоўна, у рэальным жыцці няма магільных дрэў, Цмока, шалапутных паноў, але мы можам навучыцца многаму, чытаючы пра гэта. У кожнай гісторыі пра паноў прысутнічае гэта функцыя. Як нам, з іх пасмяяўшыся, стаць мудрэйшымі? Жахі бываюць ад чалавечае зайздрасці ды прагавітасці.

Сваёй ляготай, распешчанасцю, дурнотай, бездапаможнасцю, а таксама тым, што лічаць сябе лепшымі за іншых людзей, асабліва за мужыкоў-лапатнікаў, паны нагадваюць генералаў з твора М.Салтыкова-Шчадрына “Аповесць пра тое, як адзін мужык двух генералаў пракарміў”. Мужыкі заўжды панам дапамагчы гатовыя – ці то добрай парадай, ці то добрай справай. Калі ўсё сяло кажа, што нельга рыбачыць на возеры Куцапым, паны вырашаюць, быццам бы “хітрыя хлопцы” хочуць іх адвадзіць ад рыбага месца, сабе ўсіх плотак ды карасёў пакінуць. І на нядобрый знак не зважаюць, бо ж упартыя, як аслы: калі што задумаюць, дык ужо па-іхняму павінна выйсці. Так і налавілі сярод ночы поўныя мярэжы маленькіх цмокаў, ледзь адтуль ногі вынеслі. Ды мала што паны

добрых парад не слухаюць, яны яшчэ і дзякуй не кажуць. Вось адкапаў селянін Ахрэм Верацённік панскую хату, што па самы комін брудам зарасла, памыў ім чыгун ды зварыў поліўку. Калі паны пад’елі, дык свайго дабрадзея вылаялі, што перапыніў ім гульню ў карты.

Паны маюць шмат недахопаў, якія аўтар умела апісвае праз іронію і ненадакучліва павучае чытачоў мудрасці, прапануе пазбавіцца ад ляноты і гультайства, каб не трапіць у розныя непрыемныя сітуацыі. Відавочна, што праз смешныя, незвычайныя і вельмі цікавыя гісторыі аўтар паказвае нашы недохопы, якія мы часта не заўважаем. Кніга казак Пятра Васючэнкі – пра нас, наш нацыянальны характар з яго станоўчымі і адмоўнымі рысамі.

Надзвычай важнай функцыяй літаратуры з’яўляецца таксама пазнавальная (гносеалагічная) функцыя, якая заключаецца ў тым, каб пазнаёміць чытача са светам людзей, з’яў і падзей. Вучоныя прыйшлі да высновы, што большасць ведаў пра навакольны свет (каля 70%) чалавек атрымлівае да сямі гадоў, а на працягу астатняга жыцця – толькі астатнія 30%. Натуральна, што існуе спецыяльны адмысловы жанр навукова-мастацкай прозы. У такіх кнігах аўтары ў прастай і даступнай дзецям форме распавядаюць пра жыццё жывёл, раслінны свет, асноўныя фізічныя працэсы на Зямлі.

Кніга Пятра Васючэнкі не з’яўляецца выключэннем з гэтага правіла. Аўтар тлумачыць сваім чытачам усё: і што такое арабінавая ноч, і што такое конь Божы, і што за свята Дзяды... Пазнавальную функцыю дзіцячая літаратура выконвае і ў дачыненні да роднай мовы. Напрыканцы кнігі змешчаны слоўнік, у якім тлумачацца ўжытыя аўтарам архаізмы, гістарызмы, а таксама прастамоўная лексіка. Напрыклад, *атрамант* – чарніла; *ахмістрыня* – жанчына, якая вядзе гаспадарку ў заможным доме; *дрыкгант* – старадаўняя парода коней, апісаная ў свой час У. Караткевічам; *ламанцы* – печыва з пшанічнай мукі, мёду і тоўчанага маку; *цынамона* – карыца і інш.

Мастацкая літаратура, як вядома, выконвае кампенсаторную функцыю, якая адыгрывае велізарную ролю ва ўспрыняцці твора. Гэтая функцыя заключаецца ў тым, што яна дазваляе адысці чытачу ад праблем, расслабіцца, эмацыйна разрадзіцца. Яе мэта – у адчуванні чалавекам жыццёва неабходных эмоцый, якіх яму не хапае. Глядач ці слухач перажывае разам з героямі, адчувае шырокую гаму пацуццяў. Усё гэта ўзбагачае жыццёвы вопыт і разуменне жыцця.

Дзецям часам не хапае нейкай казкі, чагосьці магічнага, цуладзейнага, зусім незвычайнага. У гэтым ім можа дапамагчы збор казачных аповесцей “Жылі-былі паны Кубліцкі ды Заблоцкі”. Чытаючы розныя цікавыя гісторыі пра гэтых дзівакоў, маленькія чытачы ўявляць сабе многае: і Куру Шчабятур, і Цмока, і саміх паноў...

Кнігі, якім аддае перавагу той ці іншы чалавек, многае могуць паведаміць не толькі пра яго эстэтычныя прыхільнасці, але і пра тое, чаго

гэтаму чалавеку не хапае ў жыцці. Дзеці, сумуючы па цудзе, выбіраюць спачатку чароўныя казкі, а ўжо потым – фэнтэзі, фантастыку.

Чытаючы кнігу “Жылі-былі паны Кубліцкі ды Заблоцкі” Пятра Васючэнкі, дзіця таксама запаўняе пэўны вакуум-недахоп “дзіцячасці” як непасрэднасці ўспрыняцця рэчаіснасці ў нашым залішне сур’ёзным свеце. Дзіця не надта здзіўляецца, што Кура Шчабятюра знесла яйка, з якога, па просьбах паноў (каб было хоць чым паласавацца), вылупілася незвычайнае куранятка, вышынёй з гару, наперадзе бычыныя рогі, свінячы лыч, хвост, як у пеўня. Аўтар яшчэ больш “згушчае фарбы”: *“З тае пары за рэчкай Парэчкай у пракветнай пушчы завёўся страшэнны звер. Днём хаваецца ў нетрах, а ўвечары падкрадаецца да чалавечага жытла, душыць сабак, свіней, кароў. А як у небе поўня, дык рохкае на ўсю ваколіцу, і ад рохання ў людзей валасы шапку падымаюць. Ну й пачвары ж вырастаюць ад чалавечае зайздрасці ды прагавітасці. Тфу!”*

Чытаючы казачныя аповесці пісьменніка, мы адчуваем нейкую бесклапотнасць, радасць, весялосць – усё тое, чаго нам часам не хапае ў сучасным жыцці.

Але не трэба лічыць гэтае выданне толькі дзіцячым: дарослыя знойдуць у панах многія рысы, якія з’яўляюцца блізкімі сучасніку. Нават у прадмове да твора гаворыцца: *“Кажася, што маню, што няма такіх паноў ды не было, усё байкі?.. Э-э, браточкі вы мае, каб жа так!.. Вунь я надоечы бачыў: выйшаў з чорнага “Мэрседэса” дзядзька з портфелем ды вось гэтакім пузам, ну выліты пан Кубліцкі. А пан Заблоцкі мне ўчора ў тралейбусе нагу адціснуў, яшчэ на мяне ж і лаяўся непрыгожымі словамі...”*

“Гэтак, як пан Цмок робіць, рабіць нельга. Нельга есці чужую рэпу ды ясных паненак, і ў статуце гэтак запісана...”; *“Пане Кім, га, пане Кім! Просім сюды!..”*; *“Сыдзіце, проша пана, тут няможна!”*, – ну хіба якія-небудзь героі могуць так смешна і далікатна гаварыць пра некага або звяртацца да каго, акрамя беларускіх шляхціцаў пана Кубліцкага ды Заблоцкага? Нашы паны – усім панам паны. Яны нават чарвяка на кручок не пасадзяць, адэкалонам не папырскаўшы, – каб пах высакародны быў...

Такім чынам, хочацца спадзявацца, што творы П.Васючэнкі застануцца актуальнымі ўсюды і назаўсёды. Яго ўклад у развіццё беларускай літаратуры ХХ ст. складана пераацаніць, а поспех немагчыма не заўважыць.

Літаратура

1. Васючэнка, П.В. Жылі-былі паны Кубліцкі ды Заблоцкі: казачныя аповесці / П.В. Васючэнка. – Мінск : Мастацкая літаратура, 2003. – 97 с.